

УДК 371.72/.78+378.17

РІЗНОМАНІТНІСТЬ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ УЧНІВ

Царук В.П.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

У статті на основі порівняльного аналізу теоретичних досліджень розглядається різноманітність наукових підходів до формування здорового способу життя учнів різних вікових груп освітніх установ. Актуальність дослідження пояснюється значенням педагогічної науки в рішенні соціально значущої проблеми охорони здоров'я дітей, підлітків та молоді через залучення до здорового способу життя, великим потоком педагогічних досліджень в цій області і необхідністю приведення в систему розрізнених теоретичних знань. Виявлення особливостей окремих теорій необхідно для їх подальшого розвитку та впровадження в практику, для забезпечення наступності теоретичних досліджень.

Ключові слова: теорія формування здорового способу життя; різноманітність наукових підходів; валеологія, здоровий спосіб життя, учень.

Постановка проблеми. У зв'язку із загостренням соціально-економічних проблем життя суспільства і погіршенням стану здоров'я як дитячого, так і дорослого населення зростає роль освіти у формуванні культури здоров'я та здорового способу життя учнів різних вікових груп починаючи з дошкільної ступені освіти. Про актуальність проблеми свідчать ті державні документи, які прийняті в сфері освіти в останнє десятиліття, особливо в останні роки. Вирішенню проблеми збереження, зміцнення і формування здоров'я дітей, підлітків та молоді сприяє педагогічна наука, протягом більш ніж двох десятиліть розробляє теоретико-методологічні основи та психолого-педагогічні механізми даного процесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поряд з розробкою спеціальних теорій в області здоров'язбереження дошкільників, школярів і студентів вузів (Н.П. Абаскалова [1], В.І. Бабич [2], В.І. Бобрицька [3], С.П. Гвоздій [4], М.Т. Данилюк [5], С.Г. Добротворська [6], Б.Т. Долинський [7], А.Д. Дубогай [8], С.В. Лукашук-Федик [11], Т.Ф. Орехова [13], Г.К. Зайцев [9], С.О. Омельченко [12], В.В. Поліщук [14], В.В. Лесик [10], В.Ю. Салов [15], О.Л. Трещева [17], Н.В. Седих [16]) в останнє десятиліття створені теорії в області здоров'язформуючої освіти, орієнтовані на рішення проблем виховання або формування культури здоров'я (В.П. Горащук, С.Н. Горбушина, А.Г. Маджуга, Н.Н. Малярчук, Н.А. Рибанчук, О.Л. Трещева), готовності до оптимізації життєдіяльності (Ю.В. Науменко), ціннісного ставлення до здоров'я (О.А. Бутакова). Особливе місце в педагогічній науці займають спеціальні теорії з проблеми формування здорового способу життя (ЗСЖ) дітей, підлітків та молоді на базі різних загальноосвітніх установ, націлених на зміну поведінкових стереотипів в області здоров'я, на вдосконалення способу життя учнів, головного чинника здоров'я. Кожна з теорій вносить певний внесок у розвиток освіти в сфері здоров'я підростаючого покоління і молоді і може служити теоретичним базисом побудови педагогічної практики в сфері здоров'я і визначення перспектив розвитку теоретичного знання в цій галузі.

Аналіз предметного поля, методологічно-теоретичних основ і основних положень запропо-

нованих концепцій щодо формування ЗСЖ учнів різних вікових груп дозволив зробити наступні висновки. Автори виходять з різних методологічно-теоретичних підходів і передумов, сформованих як у філософській, соціологічній, так і в спеціальній (медицині, фізіології, гігієні, валеології та ін.) І психолого-педагогічній науці, що обумовлено неоднаковим рівнем розвитку цих наук в певний час і задумом вчених. Загальним для всіх теорій є використання системного, особистісно-орієнтованого та діяльнісного методологічних підходів.

Більшість теоретиків при науковому обґрунтуванні положень своєї концепції виходять з цілісного розуміння сутності феномену людини, сутності і натхнення, цілісності його здоров'я (фізичне, психічне, соціальне, духовне) і ЗСЖ. З факторів здоров'я багато вчених враховують спадково обумовлені психофізіологічні особливості учнів, деякі (наприклад, Н.В. Седих, Н.А. Абаскалова) – стан природного і соціального середовища. Автори концепцій сходяться в тому, що спосіб життя людини – провідний чинник здоров'я, який можна коригувати або яким можна керувати.

З основних принципів забезпечення здоров'я учнів в даних теоріях зроблений акцент не тільки на принципах збереження, зміцнення, а й на формуванні («творенні», «творінні») здоров'я через прилучення людини до ЗСЖ. Однак сутність самого феномена «здоровий спосіб життя», складові способу життя, що сприяє здоров'ю, і, виходячи з цього, сам процес формування ЗСЖ у учнів в різних теоріях трактуються по-різному. Неоднозначно вирішується питання і про причини нездоров'я навчаються, факторах макро- і мезосередовища, особистісних факторах, що впливають на спосіб життя і здоров'я учнів, і по-різному визначаються механізми його формування через прилучення до ЗСЖ на макрорівні (на рівні регіону або цілісної педагогічної системи) або на особистісному рівні. В цілому в пропонованих теоретичних дослідженнях використовуються різноманітні наукові підходи до розробки теорії формування ЗСЖ, що багато в чому обумовлено віковими особливостями учнів, щодо яких проводяться дослідження, системою їх біологічних, соціальних і духовних потреб.

Психолого-педагогічні основи формування ЗСЖ школярів молодших класів розроблено в теоретичному дослідженні А.Д. Дубогай на початку 90-х років. Автор теорії вносить істотний внесок в розробку питання активної участі учнів в охороні власного здоров'я, педагогічних принципів управління процесом формування ЗСЖ школярів починаючи з навчання в молодших класах в системі «сім'я-школа». У роботі підкреслюється, що в умовах гуманізації освіти особливого значення набуває визначення ролі інтелектуальної і соціальної активності дитини, формування його психіки і особистості у взаємозв'язку з фізичним розвитком, рівнем здоров'я. Ключова ідея концепції – формування у дітей прагнення до фізичного самовдосконалення засобами фізичної культури як основи ЗСЖ.

Сутність системи управління формуванням ЗСЖ полягає в тому, що на основі встановлених психофізіологічних особливостей розвитку дітей з різним рівнем фізичного стану і мотивів самовдосконалення, «загальної готовності молодших школярів до самостійного освоєння пошукового змісту в застосуванні фізичних вправ відповідно до функціональних і рухових особливостей організму» вибудовується комплекс занять з використанням засобів фізичної культури. Він включає «біологічно доцільні і соціально прийнятні величини навантажень, орієнтовані на індивідуальні особливості організму і спрямовані на мотивації школярів до фізкультурної діяльності» [9, с. 8–9]. Система рівнів, видів та етапів управління формуванням ЗСЖ школярів засобами фізичної культури визначалася не тільки психофізіологічними передумовами, але і умовами онтогенезу, в яких дитина опановує виробленими засобами організованих дій [9, с. 7].

Мета статті. Аналіз та узагальнення даних науково-методичних джерел щодо проблеми дослідження здорового способу життя школярів.

Виклад основного матеріалу. Рішення поставленої в дослідженні О.Д. Дубогай проблеми здійснювалося з позиції системного підходу до здоров'я школяра і до створення психолого-педагогічних умов. Здоров'я визначається як оптимальний стан організму, при якому забезпечується максимальна адаптивність [9, с. 5]. Чим вище адаптивні можливості організму, тим вище рівень здоров'я. Як видно, автор концепції прийняв за основу адаптаційну модель здоров'я. Теоретичними передумовами дослідження з'явилися досягнення медичної і фізіологічної науки, а саме виявлений прямий зв'язок між захворюваністю і фізичним розвитком дітей, встановлення ролі рухової активності для фізичного розвитку дітей, особливостей розвитку дитини різних вікових груп і структури рухових можливостей, ролі фізичного виховання в зміцненні здоров'я, у всебічному розвитку особистості школяра [9, с. 2]. У дослідженні враховувалася вчення про розвиток особистості як діалектичної єдності природних передумов і умов онтогенезу, концепція сенситивних періодів розвитку здібностей. В цілому створена теорія об'єднує вчення про здоров'я школяра і вчення про розвиток особистості молодшого школяра.

Фізичне виховання розглядається як основа ЗСЖ учнів в спеціальних педагогічних концепціях Г.К. Зайцева, О.Л. Трещева, С.О. Омельченко, В.Ю. Салова і Н.В. Седих, в перших трьох концепціях – стосовно загальноосвітньої школи,

в четвертій – до вищої школи, в останній – до дошкільної освіти. Кожна із запропонованих теорій будується на особливих методологічних підходах і теоретичних підставах, враховує певні чинники способу життя учнів.

Новий валеологічний підхід в освіті і в формуванні ЗСЖ учнів загальноосвітніх шкіл в кінці 90-х рр. обґрунтовує у своїй теорії педагог-валеолог Г.К. Зайцев. Новизною дослідження є розробка педагогічних принципів формування здоров'я учнів. Особливе значення надається принципу формування здоров'я через корекцію (вдосконалення) власного способу життя. Автор теорії зазначає: «... здоров'я людини в значній мірі залежить від нього самого: його способу життя, морально-вольових і ціннісно-мотиваційних установок, а також від уміння адаптуватися в соціальному середовищі» [10, с. 33]; «... в структурі забезпечення здоров'я системоутворюючим виступає педагогічний аспект, суть якого полягає у формуванні у людини з самого раннього віку індивідуального способу ЗСЖ» [10, с. 37].

Будуючи своє дослідження в руслі особистісно-орієнтованого навчання, автор концепції пояснює: «валеологічно обґрунтована система освіти повинна бути побудована з урахуванням базових потреб займаються. В цьому випадку, по-перше, створюються умови для їх індивідуально-гармонійного розвитку, по-друге, забезпечується загальний комфорт і домінування в учнів позитивних настроїв, нарешті, по-третє, формується стійке позитивне ставлення до освітньої діяльності і загальноприйнятими правилами поведінки», включаючи здоровий стиль життя [10, с. 207]. Процес дошкільно-шкільної освіти, включаючи освіту в сфері здоров'я, полягає в наступному: від валеологічного обґрунтованого саморозвитку і мимовільного оволодіння навичками освітньої діяльності, в тому числі навичками здорового поведінки (дошкільне виховання і початкова школа) через самопізнання (5–8-ті класи основної школи) до самовдосконалення, самовизначення і виробленні валеологічно обґрунтованого способу освітньої діяльності і в цілому життєдіяльності (9–11-ті класи школи). Одним з напрямків такого утворення є вирішення завдання «створення у займаються мотивації в здоров'я, формування у них наукового розуміння сутності здорового способу життя та вироблення індивідуального способу валеологічно обґрунтованої поведінки». Автор теорії пропонує процес валеологічної освіти будувати поетапно: на першому етапі (дошкільнята та учні 1–4 класів) – валеологічно обґрунтований психічний і фізичний саморозвиток, тобто формування здоров'я, і виховання мотиваційних підстав гігієнічного, статевого і моральної поведінки, а також безпеки життєдіяльності як важливих складових здорового способу життя. На другому етапі (5–8-ті класи) – створення рефлексивного середовища, тобто організація самопізнання своїх психофізіологічних особливостей, організація валеологічного самоаналізу власного способу життя і внесення доцільних корекцій в спосіб життєдіяльності. У старших класах педагогічна завдання полягає у виробленні індивідуального способу здорового способу життя з урахуванням майбутнього сімейного життя. Важливим засобом формування ЗСЖ учнів школи є фізичне виховання, побудоване на мотиваційній основі: задоволення біологічної потреби в фізичному саморозвитку у дошкільнят і молод-

ших школярів, соціальної потреби у фізичному самовдосконаленні в учнів основної і старшої школи [10, с. 212–217]. Як видно, процес формування ЗСЖ школярів будуватиметься з урахуванням закономірностей саморозвитку особистості.

На основі сучасних теорій фізичної культури особистості і оздоровчої фізичної культури, на ідеях гуманістичної теорії освіти, мотиваційного та активно – діяльнісного підходів у вихованні побудовано дослідження О.Л. Трещева. У розробленій теоретичній моделі культури здоров'я особистості поряд з важливими компонентами (життєвими позиціями людини – наявністю позитивних цілей і цінностей, грамотним і осмисленим ставленням до свого здоров'я, природи і суспільства) визначено такий компонент, як організація ЗСЖ. Він дозволяє активно регулювати стан людини з урахуванням індивідуальних особливостей організму, реалізовувати програми самозбереження, самореалізації, саморозвитку, що призводять до гармонійного єдності всіх компонентів здоров'я і цілісного розвитку особистості [18, с. 14]. Фізична культура при цьому є системоутворюючим фактором ЗСЖ.

Методологія навчання основам ЗСЖ базується в даному випадку на діяльнісному підході з диференціацією засобів і методів навчання і принципів формування мотивації в залежності від провідного типу діяльності на різних етапах безперервної освіти. Важливим фактором формування ЗСЖ визнається зміст освіти, побудоване на основі інтегративної – синтезі знань різних навчальних дисциплін: фізичної культури, валеології, біології, технології та інших традиційних навчальних предметів [18, с. 11].

Важливим компонентом ЗСЖ учнів, поряд з загальноприйнятими, в теорії О.Л. Трещева є оздоровча активність особистості, яка забезпечується впровадженням в освітню систему фізичного виховання оздоровчих педагогічних технологій, а саме коштів туризму, російського фольклору, оздоровчих фізичних вправ і ін. Це сприяє поліпшенню індивідуального здоров'я учнів, формування духовно-моральних цінностей і якостей особистості, позитивних змін мотивації і способу життя дітей і дорослих, що свідчить про формування культури здоров'я.

Зовсім інший науковий підхід до формування ЗСЖ студентської молоді в системі фізичного виховання запропонований в 2001 році в теорії В.Ю. Салова: визначення теоретичної моделі ЗСЖ → покомпонентний аналіз способу життя молоді, інформованості і мотивації до здоров'я → визначення шляхів ефективного формування ЗСЖ. У своєму дослідженні вчений виходить з інтегративної моделі ЗСЖ людини, його соціальну сутність, а саме значення ЗСЖ для збільшення тривалості життя населення. У положеннях, що виносяться на захист, зазначено, що ЗСЖ є інтегральною категорією, яка відображає рівень, якість і стиль життя учнівської молоді та залежить як від соціально-економічного розвитку держави, так і від рівня сформованості фізичної культури особистості [16]. Підкреслюється, що ЗСЖ молоді, який розглядається в дослідженні як комплекс заходів, спрямований на збереження і зміцнення здоров'я та включає ряд компонентів (рухову активність; гармонізацію міжособистісних відносин і досягнення душевної, психічної гармонії в житті;

раціональне харчування; виключення шкідливих звичок, насамперед тютюнопаління, алкоголю, наркоманії; дотримання правил особистої гігієни та загартовування організму), представляє соціальну цінність для держави, так як сприяє вирішенню проблеми відмови від шкідливих звичок і тим самим вирішенню соціальних проблем. Особливе значення в концепції надається ролі свідомості, інформованості молоді з питання організації ЗСЖ, рівня розвитку потребо-мотиваційної сфери. Виявлено фактори, що зумовлюють рівень знань сучасної молоді з різних регіонів Росії про поняття «здоровий спосіб життя». До таких, на думку автора теорії, слід віднести природно-соціальні фактори і особливості індивідуальної сутності людини.

Як і в вищевказаних концепціях, заняття фізичними вправами визнаються основою формування ЗСЖ, в тому числі відмови від шкідливих звичок. Направлене формування інтересу і мотивації до занять фізичними вправами є значущим фактором формування потреби в регулярних заняттях.

Соціально-педагогічна та психологічна концепція формування ЗСЖ учнів, спрямована на рішення соціально значущі проблеми здоров'я школярів, проблеми їх соціальної адаптації до складних соціально-економічних умов життя в сучасному суспільстві, розроблена в спеціальному теоретичному дослідженні Н.П. Абаскалової. У роботі прийнята за основу адаптаційна концепція здоров'я: здоров'я розглядається як стан соціальної та психічної адаптації при взаємодії з навколишнім середовищем і нормальним функціонуванням систем організму. З точки зору фахівця «областю практичного застосування системи здорового способу життя є все області життєдіяльності людини. При цьому система ЗСЖ ставить завдання поетапного формування, навчання, соціальної та психологічної адаптації суб'єкта в навколишньому світі і творчості досягнення нею інтеграції та об'єднання елементів життя в якісно нові стани системних відносин» [1, с. 12].

«Здоровий спосіб життя – це багаторівнева система багатосторонніх причинних зв'язків суб'єкта і навколишнього світу, поетапно формується на основі універсальних закономірностей як найбільш ефективної спрямованості еволюційного розвитку. Моделювання системи ЗСЖ і навчання її основам дозволить не тільки зберегти здоров'я нації, зняти соціальну напруженість, але і сформулювати вищі ціннісні орієнтири – так обґрунтовує свій задум Н.П. Абаскалова [2, с. 13].

Системний підхід у формуванні ЗСЖ учнів в системі «школа – вуз» реалізується, як показав аналіз теорії, на двох рівнях: на макрорівні – на рівні освітнього закладу, тобто на рівні цілісного педагогічного процесу і на рівні процесу навчання ЗСЖ (визначення системи цілей, змісту, методик і засобів навчання). Процес формування ЗСЖ на кожному рівні охоплює два напрямки діяльності – здоров'язберігаючих (усунення впливу факторів, що негативно впливають на здоров'я учнів, включаючи фактори внутрішнього шкільного і соціального середовища) і здоров'я формуючих (підтримання факторів, сприятливих для здоров'я). Визначено валеологічні та психолого-педагогічні умови формування ЗСЖ.

У своїй теорії автор виходить з ширшого розуміння сутності здорового способу життя учнів – не тільки з точки зору медико-біологіч-

ного підходу, але і з позиції необхідності враховувати соціальний та соціально-психологічний аспекти ЗСЖ. Так, до складу ЗСЖ, крім загальноприйнятих аспектів життєдіяльності людини (дотримання принципів раціонального харчування, особистої гігієни, рухової активності, відмови від шкідливих звичок), які широко представлені в теоретичних і прикладних дослідженнях, входять соціальні компоненти здорового способу життя: культура навчальної праці, його наукова організація; раціональний режим харчування, сну і відпочинку; організація індивідуально доцільного режиму рухової активності; культура міжособистісних відносин [1, с. 77]. У цій авторської теорії вперше застосований технологічний підхід до моделювання процесу навчання ЗСЖ.

Нова соціально-педагогічна концепція формування ЗСЖ учнів школи в системі фізичного виховання, побудована на основі культурологічного та етнопедагогічних підходів, сформульована в дослідженні С.О. Омельченко. Використання в теорії нових наукових підходів збагатило складється цілісну теорію формування ЗСЖ учнів. Ключова ідея теорії – вирішальна роль системи взаємозв'язку соціальних інститутів суспільства, включаючи установи культури, спорту і додаткової освіти, у формуванні ЗСЖ школярів [13].

Антропологічний підхід в науковому обґрунтуванні та побудові теоретичних основ формування ЗСЖ суб'єктів педагогічного процесу в системі сучасного загальної освіти – один з провідних методологічних підходів в теорії Т.Ф. Ореховою. Даний методологічний підхід був визначений в системі валеологічної освіти Л.Г. Татарникової і отримав розвиток в дослідженнях в області еколого-валеологічної освіти (З.І. Тюмасева, Л.І. Пономарьова, І.Л. Орехова). У своєму дослідженні Т.Ф. Орехова виходить з наступної концепції людини: «Людина – це природно-соціально-духовна істота, розвивається і реалізує себе в процесі активної взаємодії з навколишнім світом у всьому різноманітті його проявів (світом природи, світом людей, світом культури), а також і світом свого «Я» [14, с. 63]. Далі автор теорії виводить три важливих положення: «По-перше, тіло людини має в певних межах свою власну, незалежну від свідомості і волі людини життя, тому для того, щоб бути здоровим, людині необхідно розуміти життя свого тіла, і враховувати це життя в своєму свідомому, тобто цілеспрямовано керованому поведінці. По-друге, людина як особистість може керувати становленням свого здоров'я в межах усвідомлюваної ними культурної (тобто суто людської) діяльності. По-третє, здоров'я людини як цілісне стан організму, що формується в соціокультурному середовищі, допустимо досліджувати як морально-духовний феномен» [14, с. 64]. Тому підходити до розгляду людини і його здоров'я слід з урахуванням трьох принципів: 1) природо-відповідності, 2) культурно-відповідності, 3) додатковості (взаємозалежності різних аспектів здоров'я). Людина – активний творець свого здоров'я. Ці ідеї переносяться в теорії на цілісний педагогічний процес, кожному компоненту якого «присвоюються» здоров'ятворчі функції. «Здоров'ятворча освіта – це якісна характеристика доцільно організованого педагогічного процесу, орієнтованого на формування у його суб'єктів готовності до здоров'ятворення, яка є якістю особистості, що відображає культуро-

відповідність аспектів здоров'я людини і обумовлює ЗСЖ» [14, с. 117]. Здоровий спосіб життя в дослідженні розуміється як якісна характеристика життя, спрямованої на здоров'я.

Ключова ідея теорії полягає в можливості і необхідності такої організації цілісного педагогічного процесу сучасних школярів, при якій забезпечувалися б умови формування ЗСЖ учнів і вчителів як взаємодіючих суб'єктів. Вирішальним фактором ЗСЖ і результатом освіти є готовність особистості до здоров'ятворення; сутнісною характеристикою цієї особистості є таке її якість, як наявність потреби в здоров'ятворення, здатності творити своє здоров'я і спрямованості до такого витвору.

Проблема формування готовності до ЗСЖ при проектуванні системи педагогічної орієнтації студентів на спосіб життя, що сприяє здоров'ю, вирішувалася в теоретичному дослідженні С.Г. Добротвірської. В якості основних факторів, що обумовлюють цей феномен орієнтації особистості на ЗСЖ, автором визнані цінності і потреби суспільства, а також особистісні мотиви, цінності і потреби. На думку вченого, здоров'я як цінність і потребу в дотриманні ЗСЖ повинні «перебувати на перших місцях в загальній структурі ціннісних орієнтацій особистості» [7, с. 11]. Як видно, теорія С.Г. Добротвірської будується на аксіологічному підході, що є особливо актуальним в освіті в умовах занепаду духовності та відсутності ціннісних орієнтирів.

Автор концепції, як і автори інших теорій, дотримується думки, що здоров'я значною мірою залежить від способу життя, тому педагогічні умови повинні бути спрямовані на його вдосконалення. «ЗСЖ студента – це система матеріальної і духовної життєдіяльності, характерна для студентів, які прагнуть до збереження і зміцнення здоров'я» [7, с. 39]. «Готовність студентів вести ЗСЖ – це стан студента, що передбачає наявність у нього високої валеологічної культури, а також практику дотримання ЗСЖ» [7, с. 23]. Таке розуміння готовності ширше, ніж в дослідженні Т.Ф. Ореховою, і означає ділову і функціональну готовність особистості студента. Готовність в теорії Т.Ф. Ореховою пов'язана зі спрямованістю особистості і до здібностей, тобто з психологічною готовністю особистості.

В основі проектування та реалізації системи педагогічної орієнтації студентів на ЗСЖ в теорії С.Г. Добротвірської лежать принципи системності, теорія управління соціально-педагогічними процесами, а також особистісно-діяльнісного підходу. Під педагогічною системою при цьому автор концепції розуміє сукупність взаємопов'язаних елементів організації процесу навчання і виховання, об'єднаних виконанням організаційних, виховних, освітніх і науково-дослідних функцій, спрямованих на підвищення готовності студентів до ЗСЖ, на забезпечення особистісного саморозвитку студента.

Ідея самопізнання і самовдосконалення майбутнього педагога на етапі професійної підготовки, заснована на гуманістичних принципах, зокрема на принципі антропоцентризму, – провідна ідея в розробленій В.І. Бобрицької теорії формування ЗСЖ у майбутніх вчителів в процесі вивчення природничо-наукових дисциплін. Згідно з цим принципом особистість, пізнаючи основи наук, зокрема природного циклу, вивчає себе, а разом з тим і розвивається, самореалізується, професійно зростає. Концепція вченого будується

на основі аксіологічного, компетентнісного і особистісно-діяльничного підходів. У процесі вивчення природничих наук майбутні вчителі здобувають знання, вміння і навички удосконалення своєї життєдіяльності з урахуванням принципів ЗСЖ. При цьому забезпечується збіг індивідуальних програм самовиховання і самореалізації студентів в об'єктивно задану програмою професійного та особистісного розвитку [4].

Формування ЗСЖ у майбутніх вчителів в процесі вивчення наук природничого циклу передбачає реалізацію кожним студентом професійно вмотивованою, усвідомленою, тривалою у часі діяльністю в напрямку поліпшення успадкованих резервів здоров'я, корекцію індивідуальних форм життєдіяльності і стилю життя. Результатом і головною метою педагогічного процесу є створення у студентів ціннісно-орієнтованої установки на здоров'я і ЗСЖ, частиною якої є готовність до оволодіння знаннями, вміннями і навичками організації здорової життєдіяльності – своєї і інших. Як видно, у цій теорії особливе значення у формуванні ЗСЖ учнів надається змісту освіти, побудованого в руслі діяльничного або компетентнісного підходу.

Ідеї системного, особистісно орієнтованого та діяльничного підходів в освіті, ідеї оздоровчої фізичної культури отримали розвиток в розробленій і викладеній Н.В. Седих в 2006 році теорії формування ЗСЖ дітей дошкільного віку. Особливе місце серед основних методологічних підходів у дослідженні відводиться, як і в теорії С.Г. Добротвірської, аксіологічному підходу: «Здоровий спосіб життя – це не тільки спосіб організації всіх сторін життєдіяльності, спрямованих на зміцнення здоров'я і виконання загальноприйнятих норм і правил здорового способу життя. Дана категорія передбачає вироблення у людини цінностей, пріоритетною серед яких є здоров'я, формування усвідомленого ставлення до власного здоров'я, і як результат – вибір особистістю своєї поведінки в різних сферах діяльності, що дозволяють забезпечити фізичні, психічні та соціальні компоненти здоров'я» [17, с. 36].

Цим автором розроблена концепція педагогічної системи формування основ ЗСЖ у дошкільнят, що має такі характеристики: дворівнева структура (дидактична задача і технологія

її рішення); поєднання діяльничного та особистісно-орієнтованого підходів, що передбачає залучення дітей в якості суб'єктів педагогічного процесу в фізкультурно-оздоровчу діяльність; обґрунтований ціннісно-орієнтований характер спрямованості фізкультурно-оздоровчої діяльності з метою формування мотивації до зміцнення і збереження свого здоров'я). Приділяється увага педагогічній технології реалізації системи формування основ ЗСЖ дошкільнят за двома напрямками – здоров'я формуючих і здоров'язберігаючих [17, с. 8–9].

На думку вченого, «системоутворюючим фактором педагогічної системи формування основ ЗСЖ є раціональне застосування в процесі фізичного виховання технологій побудови функціонального профілю і адаптивного біоуправління» [17, с. 9]. При цьому ведеться навчання основним руховим навичкам, навикам правильного дихання, навичкам загартовування, основним гігієнічним навичкам, основам самомасажу [17, с. 38]. Можна відзначити, що в авторській технології передбачається навчання навичкам управління здоров'ям через корекцію елементів способу життя, включення в образ життя оздоровчих технік. Встановлено, що результативність педагогічної системи залежить від стану навколишнього середовища в місті – забрудненості атмосферного повітря.

Висновки і пропозиції: Таким чином, в педагогічній науці накопичений багатий досвід теоретичних досліджень з проблеми формування здорового способу життя учнів на різних ступенях освіти, побудованих на різноманітних наукових підходах. В існуючих теоріях, на наш погляд, можна виділити два основні підходи до процесу формування ЗСЖ учнів: організація здорової життєдіяльності окремих соціальних груп (школярів і студентів) педагогічними засобами і організація здорового поведінки, формування гігієнічних звичок (у дітей молодшого шкільного віку та дошкільнят). До старшого віку велику інтенсивність набуває процес формування соціальних аспектів здорового способу життя учнів. Значне місце серед теорій займають теорії, націлені на побудову цілісних педагогічних систем, проектування нових освітніх моделей, що істотно збагачує теорію проектування та управління педагогічними системами.

Список літератури:

1. Абаскалова Н.П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов учебного процесса: «школавуз»: диссертация ... доктора педагогических наук: 13.00.01 / Н.П. Абаскалова. – Новосибирск, 2001. – 367 с.
2. Бабич В.І. Стан професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів / В.І. Бабич // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – 2006. – Вип. 48. – С. 213–217.
3. Бобрицька В.І. Теоретичні і методичні основи формування здорового способу життя у майбутніх учителів у процесі вивчення природничих наук : диссертация ... доктора педагогических наук / В.І. Бобрицька. – Київ, 2006. – 462 с.
4. Гвозд'їй С.П. Інтерактивні методи у підготовці майбутнього вчителя до викладання основ здорового способу життя та безпечної поведінки / С.П. Гвозд'їй // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – 2006. – Вип. 49. – С. 90–94.
5. Данилко М.Т. Характеристика професійної діяльності вчителів фізичної культури // Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури: [монографія] / Микола Тихонович Данилко. – Луцьк, 2003. – С. 26–32.
6. Добротворская С.Г. Проектирование и реализация системы педагогической ориентации студентов на здоровый образ жизни : диссертация ... доктора педагогических наук / С.Г. Добротворская. – Казань, 2003. – 413 с.
7. Долинський Б.Т. Підготовка студентів до формування здорового способу життя у молодших школярів засобами спортивно-ігрової діяльності / Б.Т. Долинський // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – 2006. – Вип. 49. – С. 136–141.

8. Дубогай А.Д. Психолого-педагогічні основи формування здорового способу життя школярів молодших класів: дисертація ... доктора педагогічних наук / А.Д. Дубогай. – Київ, 1991. – 374 с.
9. Зайцев Г.К. Валеолого-педагогические основы обеспечения здоровья человека в системе образования: дис. ... доктора педагогических наук / Г.К. Зайцев. – Санкт-Петербург, 1998. – 409 с.
10. Лесик В.В. Формування здорового способу життя в загальноосвітніх навчальних закладах засобами освіти і виховання / В.В. Лесик // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – 2006. – Вип. 49. – С. 198–202.
11. Лукашук–Федик С.В. Здоровий спосіб життя як пріоритетний напрямок формування репродуктивної культури особистості / С.В. Лукашук–Федик // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – 2006. – Вип. 48. – С. 161–167.
12. Омельченко С.О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків : монографія / С.О. Омельченко. – Луганськ, 2007. – 352 с.
13. Орехова Т.Ф. Теоретические основы формирования здорового образа жизни субъектов педагогического процесса в системе современного общего образования : диссертация ... доктора педагогических наук / Т.Ф. Орехова. – Магнитогорск, 2005. – 389 с.
14. Полищук В.В. Формирование культуры здоровья учеников профессионально-технических училищ средствами физического воспитания / В.В. Полищук // Ежекв. науч.-практ. журнал «Современные здоровьесберегающие технологии». – 2016. – № 1. – Орехово-Зуево. – С. 84–88.
15. Салов В.Ю. Теоретические и методические основы формирования здорового образа жизни ученической молодежи средствами физической культуры: диссертации ... доктора педагогических наук / В.Ю. Салов. – Санкт-Петербург, 2001. – 327 с.
16. Седых Н.В. Педагогическая система формирования основ здорового образа жизни детей в дошкольных образовательных учреждениях: автореферат диссертации ... доктора педагогических наук / Н.В. Седых. – Волгоград, 2006. – 43 с.
17. Трещева О.Л. Теория формирования культуры здоровья личности в образовательной системе физического воспитания: автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. – Омск, 2003. – 51 с.

Царук В.П.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

РАЗНООБРАЗИЕ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ К ПРОБЛЕМАМ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБА ЖИЗНИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Аннотация

В статье на основе сравнительного анализа теоретических исследований рассматривается разнообразие научных подходов к формированию здорового образа жизни обучающихся разных возрастных групп образовательных учреждений. Актуальность исследования объясняется значением педагогической науки в решении социально значимой проблемы охраны здоровья детей, подростков и молодежи через приобщение к здоровому образу жизни, большим потоком педагогических исследований в этой области и необходимостью приведения в систему разрозненных теоретических знаний. Выявление особенностей отдельных теорий необходимо для их дальнейшего развития и внедрения в практику, для обеспечения преемственности теоретических исследований.

Ключевые слова: теория формирования здорового образа жизни; разнообразие научных подходов; валеология, здоровый образ жизни, ученик.

Tsaruk V.P.

SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»

DIFFERENCES OF SCIENTIFIC APPROACHES TO THE PROBLEM OF FORMATION OF HEALTHY LIFE OF PUPILS

Summary

Basing on a comparative analysis of theoretical research, the article studies the variety of scientific approaches to forming the healthy lifestyle of educational institution students of different age groups. The study relevance is explained by the pedagogy role in solving the socially important problem of children's, adolescents' and youths' health via their introduction to the healthy lifestyle, by a big number of pedagogic studies in this field as well as by the necessity of systematizing odd pieces of theoretical knowledge. It is necessary to identify certain theories' peculiarities to further develop and implement them in practice as well as to secure continuity of theoretical research.

Keywords: theory of healthy lifestyle formation; diversity of scientific approaches; valeology, a healthy lifestyle, a student.